

Sladana Josipović Batorek

(Odsjek za povijest, Filozofski fakultet, Sveučilište J. J. Strossmayera u Osijeku)

PROVEDBA AGRARNE REFORME NA CRKVENIM POSJEDIMA U ĐAKOVAČKOM DEKANATU 1945.-1948.

UDK 332.2.021.8(497.5 Đakovo)''1945/1948''

Izvorni znanstveni rad

Primljeno: 16. 12. 2011.

U radu je prikazan proces provedbe Zakona o agrarnoj reformi i kolonizaciji na posjedima župa i ostalih crkvenih ustanova na području Đakovačkog dekanata. U uvodnom je dijelu rada prikazan tijek donošenja Zakona na saveznoj razini, a zatim i za područje Federalne Hrvatske, odnosno Narodne Republike Hrvatske, te njegove glavne odredbe. Reakcija Katoličke crkve na navedeni zakon bila je izrazito negativna, budući je zakon bio osobito oštar prema crkvenim posjedima i težio je osiromašenju Katoličke crkve i slabljenju njenog utjecaja u društvu. U nastavku je u kratkim crtama prikazan i odnos biskupa Antuna Akšamovića prema komunističkim vlastima, ali i prema Zakonu o agrarnoj reformi i kolonizaciji te njegovo posredovanje u osiguranju povoljnijeg položaj za Biskupiju tijekom provedbe zakona. Središnji dio rada prati provedbu agrarne reforme na posjedima devet župa Đakovačkog dekanata, biskupijskim posjedima i posjedu Kongregacije sestara Sv. Križa u Đakovu. Svi broježani podaci na kraju su prikazani i tablično.

Ključne riječi: Katolička crkva, agrarna reforma, Antun Akšamović, Đakovački dekanat, Narodna Republika Hrvatska

Donošenje Zakona o agrarnoj reformi i kolonizaciji

Nakon uspostave komunističkog režima 1945. godine, jedno od glavnih pitanja s kojima se suočila nova vlast bila je potreba rješavanja preostalih feudalnih i polufeudalnih odnosa u zemlji. S ciljem rješavanja vlasničkih odnosa i podjele zemlje seljacima, vlast je krenula u izradu zakona o agrarnoj reformi, „ne čekajući ni izbore za Ustavotvornu skupštinu“.¹ Prilike u kojima

¹ Miroslav Akmadža, „Odnos Katoličke crkve u Hrvatskoj prema agrarnoj reformi iz 1945. godine“, *Historijski zbornik* 53/2000., 171.

je trebalo rješavati agrarni problem i provesti agrarnu reformu i kolonizaciju u Hrvatskoj bile su vrlo složene. Političko raspoloženja masa, osobito seljačkog stanovništva, bilo je iznimno važno za provedbu reforme, te su vlasti stoga nastojale da „problematika bude što bolje i prikladno obrađena u sredstvima javnog informiranja, da svojom intonacijom ima mobilizatorsku ulogu u okupljanju seljačkih masa i njihovom iskazivanju radikalnog obračuna s veleposjedničkim i crkvenim vlasništvom nad zemljom.“² Zakon o agrarnoj reformi i kolonizaciji, na saveznoj razini, jednoglasno je usvojila Privremena narodna skupština Demokratske Federativne Jugoslavije 23. kolovoza 1945. godine. Već sljedeći dan, 24. kolovoza 1945. godine, u *Glasu Slavonije. Glasilo Narodne fronte za Slavoniju* objavljen je tekst sljedećeg sadržaja: „Stoga projekt Zakona o agrarnoj reformi i kolonizaciji, koji je ovih dana jednoglasno usvojio Zakonodavni odbor Privremene narodne skupštine ne pretstavlja za radni narod sela nagradu, koju mu je nitko izvan njegove sredine prije ulaska u borbu obećao – kako se to u prijašnjim ratovima radilo – nego njegovu veliku pobjedu, koja ne samo da upotpunjuje, nego daje i sam smisao borbi protiv stranih zavojevača, u kojoj je dao toliko žrtava, da bi u slobodi poživio čovjeka dostojnim životom. Za našu pak narodnu vlast, koja je nikla iz borbe i naroda, ovaj zakon ne može biti ništa drugo nego obaveza i vraćanje duga.“³

Zakon o agrarnoj reformi i kolonizaciji bio je jedan od rijetkih zakona koji je usvojen bez izdvajanja opozicije, od 385 zastupnika svi su glasali u korist Zakona. Međutim, tijekom rasprava koje su prethodile donošenju Zakona, izdvojio se predsjednik Demokratske stranke Milan Grol, potpredsjednik Ministarskog savjeta Privremene vlade DFJ, koji je smatrao „da je agrarna reforma važna i osjetljiva materija koju ne bi trebalo rješavati na prepad“. No, na kraju su Grol i ostali članovi opozicije glasali za Zakon, bojeći se reakcije seljaštva.⁴ Osim činjenice da je donesen jednoglasno, Zakon o agrarnoj reformi i kolonizaciji bio je i prvi zakon koji je zadirao u vlasničke odnose, odnosno zahtijevao je njihovu promjenu temeljem dvaju osnovnih načela:

1. Zemlja pripada onima koji je obrađuju,
2. Zemljište prelazi u privatno vlasništvo osoba kojima je dodijeljeno.

Zakon o agrarnoj reformi i kolonizaciji propisivao je oduzimanje veleposjeda, odnosno posjeda većih od 45 ha, dok je za seljačke posjede određen maksimum od 20 do 35 ha. Pravo prvenstva pri dobivanju zemlje imali su „zemljoradnici bez zemlje ili s nedovoljno zemlje koji su bili borci partizan-

² Marijan Maticka, *Agrarna reforma i kolonizacija u Hrvatskoj 1945. – 1948.* (Zagreb, 1990.), 44.

³ „Agrarna reforma“, *Glas Slavonije. Glasilo Narodne fronte za Slavoniju (GS)*, Osijek, 24. kolovoza 1945., 4.

⁴ M. AKMADŽA, „Odnos Katoličke crkve...“, 175.

skih odreda, NOV [Narodnooslobodilačke vojske] i POJ [Partizanskih odreda Jugoslavije] i Jugoslavenske armije, invalidi narodnooslobodilačkog rata i invalidi prošlih ratova, tj. od 1912. do 1918. godine i iz travnja 1941, zatim obitelji i siročad poginulih boraca narodnooslobodilačkog rata te žrtve i obitelji žrtava fašističkog terora.“⁵

Savezni Zakon od 23. kolovoza 1945. godine bio je temelj po kojem su sve republičke jedinice trebale donijeti vlastite zakone o provedbi agrarne reforme i kolonizacije, budući da je pri izradi saveznog zakona prevladalo mišljenje „da ovlasti za provođenje agrarne reforme budu prepuštene federalnim jedinicama.“⁶

Prve pripreme za provedbu agrarne reforme i kolonizacije u Hrvatskoj započele su već u rujnu 1945. godine, kada je u sklopu Ministarstva poljoprivrede i šumarstva osnovan Odjel za agrarnu reformu i kolonizaciju. Odjel je imao pet odsjeka: 1. Agrarno–pravni odsjek, 2. Odsjek za utvrđivanje zemljišnog fonda, 3. Odsjek za kolonizaciju, 4. Odsjek za upravu fondova agrarne reforme i kolonizacije i 5. Financijski odsjek. Nakon utvrđivanja nacrtu zakona, 24. studenog 1945. donesen je konačni Zakon o provođenju agrarne reforme i kolonizacije na području Federalne Hrvatske, koji je sadržavao sve odredbe saveznog zakona.

Kako bi što prije započelo provođenje Zakona, Ministarstvo poljoprivrede i šumarstva izdalo je uputstva o organizaciji i radu gradskih, kotarskih i okružnih komisija, koje su bile zadužene za utvrđivanje agrarnih objekata i subjekata, izdvajanje zemljišta za opće i zajedničke svrhe i kolonizaciju.⁷

Utvrđivanje agrarnih objekata obavljalo se na javnim raspravama na koje su bile pozivane sve zainteresirane stranke, te je vrlo često znalo biti i nekoliko stotina ljudi. Na tim javnim skupovima vlasnika, seljaka i predstavnika državnih vlasti utvrđivalo se koliko i kome će se zemlja oduzeti te kome će se dodijeliti. Većina rasprava u slavonskim okruzima održana je već tijekom veljače i ožujka 1946. godine, dok je u ostalim područjima većina rasprava održana do svibnja iste godine.⁸ No, unatoč činjenici da se provedbi agrarne reforme pristupilo vrlo brzo i odlučno, bilo je i određenih problema, koji su dodatno otežavali i usporavali njenu provedbu. Naime, predsjednici i članovi komisija uglavnom do tada nisu obavljali slične poslove te se nisu najbolje snalazili, a velike je teškoće stvarao i nedostatak potrebne dokumentacije za

⁵ M. MATICKA, *Agrarna reforma...*, 47 – 49.

⁶ M. AKMADŽA, *Oduzimanje imovine Katoličkoj crkvi i crkveno – državni odnosi od 1945. do 1966. godine. Primjer Zagrebačke nadbiskupije* (Zagreb, 2003.), 83.

⁷ Nikola GAČEŠA, *Agrarna reforma i kolonizacija u Jugoslaviji: 1945. – 1948.* (Novi Sad, 1984.), 214. – 215.

⁸ M. MATICKA, *Agrarna reforma...*, 88. – 89.; N. GAČEŠA, *Agrarna reforma...*, 218.

utvrđivanje agrarnih objekata.⁹ Međutim, kako bi se među stanovništvom stvorio povoljan dojam o agrarnoj reformi i naglasio uspjeh vlasti u ostvarivanju zadanih programa, iznimno je bila važna promidžbena djelatnost. Stoga su se u novinama, gotovo svakodnevno, pojavljivali tekstovi u kojima se reforma opisivala na gotovo idiličan način. Tako u *Glasu Slavonije* od 25. siječnja 1946. godine, među ostalim, stoji: „Brzo provođenje agrarne reforme i kolonizacija onih, koji su ostali bez ičega, jedan je od najvažnijih zadataka naših narodnih vlasti, koji ujedno dokazuje koliku brigu naše narodne vlasti posvećuju narodu. Lijepi rezultati postignuti do sada trebaju poslužiti kao primjer svima da je briga za narod prva i najglavnija dužnost svih predstavnika vlasti.“¹⁰

Sličnog je sadržaja i tekst od 2. veljače 1946. godine: „Narod je vrlo oduševljen sa provedbom agrarne reforme. Na mnogobrojnim sastancima i skupovima seljaci izrazuju svoje zadovoljstvo zbog donošenja ovoga zakona. Čuju se i primjedbe kao u Zmajevcu: ‘I vrijeme je već da se zemlja dodijeli onomu, koji je obrađuje, a ne da onaj, koji zapovijeda iz hladovine, kod berbe odnese glavni prihod.’“¹¹

Provedba agrarne reforme na crkvenim posjedima

Kako bi se bolje shvatio stav Katoličke crkve prema agrarnoj reformi, potrebno je, prije svega, istaknuti nekoliko vrlo bitnih odrednica u odnosu između Katoličke crkve i komunističkog režima.

Dolazak Komunističke partije Jugoslavije na vlast 1945. godine u crkvenim je redovima dočekan sa strahom za budućnost i opstanak Katoličke crkve. Naime, Crkva je teško mogla prihvatiti režim koji se temeljio na komunističkoj, dakle ateističkoj ideologiji, nastaloj po uzoru na SSSR. S druge strane, novi je režim, osim ideoloških razloga, imao izrazito negativan stav prema Katoličkoj crkvi i zbog njene navodne suradnje s ustaškim režimom u razdoblju između 1941. i 1945. godine. „Novoj vlasti također je smetalo to što je Katolička crkva bila jedina ustanova izvan njenog nadzora, a s vremenom je postala i jedino uporište oporbe u vrijeme kad višestranačje nije ni postojalo, što komunisti nisu nikako mogli prihvatiti.“¹²

⁹ M. MATICKA, *Agrarna reforma...*, 88. – 89.

¹⁰ „Pripreme za sprovođenje agrarne reforme na brodskom okrugu“, *GS*, Osijek, 25. siječnja 1946., 3.

¹¹ „Pred provedbom agrarne reforme i kolonizacije u Slavoniji i Baranji, *GS*, Osijek, 2. veljače 1946., 3.

¹² M. AKMADŽA, *Oduzimanje imovine...*, 17.

U takvom ozračju međusobnog nepovjerenja dočekan je i Zakon o agrarnoj reformi i kolonizaciji. Budući da je Katolička crkva bila veliki zemljoposjednik i gospodarski je ovisila o tim posjedima, agrarna je reforma izazvala veliko ogorčenje i shvaćena je kao napad nove vlasti na Katoličku crkvu. Osim toga, Katolička je crkva smatrala da joj država ne smije oduzimati zemlju bez pristanka Svete Stolice.¹³

Zakon o agrarnoj reformi i kolonizaciji bio je iznimno oštar prema crkvenim posjedima te je dopuštao zadržavanje zemljišnog maksimuma od 10 ha, što je bilo znatno manje od maksimuma koji se ostavljao običnim, seljačkim posjedima (20 do 35 ha). Međutim, postojala je zakonska mogućnost da se crkvenim institucijama ostavi i veći maksimum, od 30 ha, ukoliko se priznaju kao institucije većeg značaja i veće povijesne vrijednosti. No, od 42 zahtjeva, Ministarstvo poljoprivrede i šumarstva priznalo je poseban status samo trima crkvenim institucijama.¹⁴ Iz navedene je činjenice vidljivo da su komunističke vlasti agrarnom reformom nastojale osiromašiti Katoličku crkvu i na taj način oslabiti i njen utjecaj u društvu. S tim u vezi, vlasti su nastojale pridobiti seljačke mase na svoju stranu, ističući kako je Katolička crkva protiv toga da se zemlja dodijeli seljacima i da je to jedini razlog sukoba između Crkve i komunističkog režima.¹⁵ Stav komunističkih vlasti prema Katoličkoj crkvi u pogledu agrarne reforme vidljiv je i u dijelu knjige Nikole Gaćeše, koji među rezultatima reforme navodi i sljedeće: „Veleposjednicima, crkvi i stranim državljanima oduzeta je zemlja, a time je likvidirana materijalna osnova njihove moći i onemogućena eksploatacija seoske sirotinje.“¹⁶

Katolička je crkva na razne načine nastojala sačuvati što više zemlje, pa je bilo pokušaja da se čak i pojedine kapele prikažu kao pravni subjekti s pravom na maksimum od 10 ha. Unatoč tome, stav državnih vlasti prema bilo kakvim zahtjevima od strane Katoličke crkve bio je nepopustljiv. Zbog stalnih nesuglasica oko provedbe agrarne reforme, važnu je posredničku ulogu između Katoličke crkve i države imala Komisija za vjerske poslove, na čijem je čelu u Hrvatskoj bio msgr. Svetozar Ritig.¹⁷ Komisiji su svakodnevno iz raznih biskupija, župa, sjemeništa i drugih crkvenih ustanova stizale predstavke u kojima su se žalili zbog nepravedne provedbe Zakona na crkvenim posjedima, budući je Komisija imala pravo stavljati primjedbe i napomene svim

¹³ M. MATICKA, *Agrarna reforma...*, 91.

¹⁴ M. MATICKA, *Agrarna reforma...*; N. GAĆEŠA, *Agrarna reforma...*, 219.

¹⁵ M. AKMADŽA, *Oduzimanje imovine...*, 82.

¹⁶ N. GAĆEŠA, *Agrarna reforma...*, 231.

¹⁷ Svetozar Ritig (1873. – 1961.) O Ritigu vidi detaljnije: Miroslav AKMADŽA, „Prilog poznavanju političkog djelovanja mons. Svetozara Ritiga“, *Historijski zbornik* 54/2001.

zakonskim nacrtima koji su se ticali vjerskih zajednica, pa tako i u pitanjima agrarne reforme.¹⁸

Kako je već navedeno, utvrđivanje agrarnih objekata provodilo se na javnim raspravama pred komisijom, na kojima je sudjelovao veliki broj ljudi. Isto se postupalo i s crkvenom zemljom te su prilikom takvih rasprava nositelji vlasti okupljali seljaštvo s parolama da se Crkvi ostavi što manje zemlje, što je bio „tipičan primjer usmjerivanja javnih akcija i oblikovanja dirigiranog javnog mišljenja“.¹⁹ Takve su rasprave bile popraćene i novinskim tekstovima, koji su imali čisti promidžbeni sadržaj s ciljem izazivanja razdora između seljaka i svećenstva. Između velikog broja takvih članaka objavljenih u *Glasi Slavonije* tijekom veljače i ožujka 1946. godine, kada je i održana glavnina rasprava, osobito zanimljiv primjer predstavlja članak objavljen 16. veljače 1946. godine. U njemu, među ostalim, stoji: „Protivno od velikog dijela katoličkog klera, koji na sve moguće načine želi izigrati agrarnu reformu i zadržati za sebe velike crkvene posjede, narodni svećenik Živko Kalajdžić iz Cerne sam je naglasio narodu kako je zakon o agrarnoj reformi pravedan i kako je razumljivo, da zemlja pripada onome, koji je obrađuje t.j. seljaku. Riješeno je, da se njegovoj župi ostavi toliko, koliko je potrebno za izdržavanje same župe, a on je u zapisnik prilikom oduzimanja viška crkvenog posjeda u Cerni iskazao svoju radost radi ovakvog rješenja, jer zna da će se narodne vlasti i sam narod brinuti za svoje prave narodne svećenike.“²⁰

Odnos đakovačko–srijemskog biskupa Antuna Akšamovića prema Zakonu o agrarnoj reformi i kolonizaciji

Antun Akšamović imenovan je biskupom Đakovačke (Bosanske) i Srijemske biskupije (dalje: Đakovačka i Srijemska biskupija) 1920. godine, a 1923. godine i apostolskim administratorom sjeverne Slavonije i Baranje, te je navedene dužnosti obnašao sve do umirovljenja 1951. godine. Umro je u 84. godini života 1959. godine. Njegov odnos prema Zakonu o agrarnoj reformi i kolonizaciji ne može se tumačiti bez prethodne analize njegova odnosa prema komunističkim vlastima i Komisiji za vjerska pitanja. Naime, biskup Akšamović je bio jedan od rijetkih biskupa u Hrvatskoj koji je bio u dobrim odnosima i spreman na suradnju s komunističkim režimom. S druge strane i same su vlasti simpatizirale Akšamovića zbog njegove spremnosti za rad na sređivanju crkveno–državnih odnosa, te u izvješću hrvatske vjerske komisije

¹⁸ M. AKMADŽA, *Odnos Katoličke crkve...*, 177.

¹⁹ M. MATICKA, „Promjene vlasničkih odnosa u Jugoslaviji (1945. – 1948.) na stranicama hrvatskih novina“, *Časopis za suvremenu povijest* (ČSP) 3/1992., 171.

²⁰ „Zakon o agrarnoj reformi je pravedan i razumljivo je da zemlja pripada onome, tko je obrađuje“, *GS*, Osijek, 16. veljače 1946., 4.

Saveznoj komisiji za vjerska pitanja stoji da su s „Komisijom surađivali rijetki biskupi kao što su biskup šibenski Jerolim Mileta, biskup senjski Viktor Burić i biskup đakovački Antun Akšamović“.²¹ Nadalje, predstavnici Komisije za vjerska pitanja posjetili su Akšamovića čak tri puta, iako to nije bila uobičajena praksa, jer su predstavnici Katoličke crkve uglavnom bili pozivani u Komisiju.²² Osim toga, vlasti su prema Đakovačkoj i Srijemskoj biskupiji bile i nešto popustljivije zbog toga što je ona predstavljala Strossmayerovo naslijeđe, na čije su se jugoslavenstvo komunističke vlasti često pozivale. Upravo je zbog toga i sam Akšamović često u svojim predstavkama, upućenim nositeljima vlasti, spominjao biskupa Strossmayera, nastojeći na taj način osigurati pozitivan odgovor.

Vrlo važan čimbenik u odnosima između Akšamovića i vladajućih krugova, bilo je i njegovo prijateljstvo s predsjednikom Komisije za vjerska pitanja Svetozarom Ritigom, koji je rodom bio iz Slavanskog Broda, odnosno s područja Đakovačke i Srijemske biskupije. Naime, Akšamović je za većinu svojih zahtjeva prema državnim vlastima tražio Ritigovo posredovanje i potporu. Prijateljstvo i suradnju s Ritigom te povoljan položaj kod vlasti Akšamović je nastojao iskoristiti i kod provedbe Zakona o agrarnoj reformi i kolonizaciji u svojoj biskupiji. Nakon donošenja Zakona o agrarnoj reformi i kolonizaciji na saveznoj razini, a zatim i u Hrvatskoj, Akšamović je učestalo pisao i predsjedniku Vlade Federalne Hrvatske Vladimiru Bakariću, tražeći za svoju biskupiju povoljno rješenje prilikom provedbe agrarne reforme. Iz brojnih predavki i pisama upućenih Bakariću vidljivo je kako je Akšamović bio vrlo ustrajan u svojim traženjima te da je nakon gotovo svakog pisma upućenog predstavnicima vlasti o svemu obavještavao i Ritiga, tražeći njegovu pomoć.²³

Tako je Akšamović i prije donošenja Zakona o agrarnoj reformi i kolonizaciji za područje Federalne Hrvatske, 9. listopada 1945. godine, uputio predstavku Ministarstvu poljoprivrede i šumarstva, osvrćući se na odluku o postavljanju posebne uprave za ekonomski dio imanja Đakovačke i Srijemske biskupije. Budući da je nekoliko mjeseci ranije postavljen upravitelj za šumarski dio imanja, Akšamović ističe da je time dobro Biskupije razdijeljeno u dvije državne uprave što je neodrživo i vodi do uništenja cijelog imanja. Rat u Đakovu i Đakovštini doveo je ekonomski dio imanja u strahovitu krizu, te

²¹ Miroslav AKMADŽA – Margareta MATIJEVIĆ, „Odnos biskupa Antuna Akšamovića prema komunističkoj vlasti“, *ČSP* 2/2006, 435.

²² MARGARETA MATIJEVIĆ, „Odnos Komisije za vjerska pitanja i bosansko – srijemskog biskupa Antuna Akšamovića“, *Zbornik u čast Hrvoja Matkovića* (2005.), 191.

²³ O biskupu Akšamoviću i njegovu odnosu s državnim vlastima više vidi u: Slađana Josipović, *Odnos komunističkog režima prema Katoličkoj crkvi u Đakovačkoj ili Bosanskoj i Srijemskoj biskupiji u vrijeme biskupa Antuna Akšamovića (1945.-1959.)*, Doktorska disertacija (Zagreb, 2010.).

ono nije u mogućnosti plaćati niti namještenike niti državni porez. S druge strane, rat u Đakovštini nije nanio toliko štete šumarskom gospodarstvu, te stoga Akšamović predlaže da se uprave šumarstva i ekonomije ujedine u zajedničkoj upravi, kako bi se međusobno pomagale i omogućile obnovu ekonomskog gospodarstva. Nadalje, upozorava: „Ako šumsko gospodarstvo ne ujedini se sa ekonomijom pod jednom upravom tada nema niti biskupija niti Ministarstvo Poljoprivrede mogućnosti, da ekonomiju izvuče iz ovoga očajnoga stanja, u koje su istu dovela neprijateljska minirana polja oko Đakova i višegodišnje pljačke okupatorske vojske.“ Na kraju predstavlja Akšamović ističe kako će Đakovačka i Srijemska biskupija, kao velika Strossmayerova zadužbina, po budućem zakonu o agrarnoj reformi u Federalnoj Hrvatskoj biti posebno zaštićena, te od Ministarstva poljoprivrede i šumarstva za Biskupiju traži:

- sva vlasnička prava, posebice pravo na uživanje čistog prihoda sveukupnog gospodarstva iz 1945. godine;
- postavljanje mješovite komisije od jednog delegata Ministarstva poljoprivrede i šumarstva i jednog delegata Biskupije, koja će utvrditi poslove za buduću gospodarsku godinu te nadzirati obračun izvršenih poslova i troškova;
- da se iz dohodaka Biskupije podmiruju sve potrebe i troškovi za uzdržavanje biskupa, njegovih ureda, Stolne crkve te Bogoslovnog i Dječjačkog sjemeništa;
- da zajednička komisija dostavlja biskupu mjesečni iskaz o svim izdacima i primicima novca, omogućiti uvid u poslovne knjige i nadzor nad upravom sveukupne imovine;
- da se novac uplaćuje u blagajnu dobra Biskupije;
- da takvo stanje ostane do provedbe predstojeće agrarne reforme;
- da se i nakon donošenja Zakona o agrarnoj reformi i kolonizaciji prema crkvenim ustanovama postupa prema patronatskom zakonu iz 1883. godine.²⁴

Dva dana kasnije, 11. listopada 1945. godine, istu je predstavku biskup Akšamović uputio i Svetozaru Ritigu. U pismu, priloženom uz predstavku, govori o postavljanju dvojice upravitelja, za šume i ekonomiju, te upozorava na iznimno loše stanje na dobru Biskupije, kao posljedicu ratnih zbivanja u razdoblju od 1941. do 1945. godine. Ističe: „Predsjednik dr. Bakarić mi je rekao da su moji ‘prigovori umjestni’ jer je sekvestar preuranjen prije donošenja zakona o agrar. reformi za feder. Hrvatsku. U Ministarstvu (vjerojatno:

²⁴ Hrvatski državni arhiv (HDA), Komisija za odnose s vjerskim zajednicama (KOVZ), kut. 326, Fascikl: Predstavke (molbe, žalbe, izvještaji) 1945.-1950. u vezi agrarne reforme, 78/1945.

Ministarstvo poljoprivrede i šumarstva, *op. a.*) mi rekoše da je to naredjeno iz Beograda. Stoga baš eto i ne želim, da se Ti zalažeš u ovoj stvari jer uspjeh nije vjerojatan. Ja ovo izvješćujem tek da Te informiram i da vidiš da kao biskup izabirem najblaže metode za kompromis.²⁵

Nakon donošenja Zakona o agrarnoj reformi i kolonizaciji prioritet vlasti bio je da se rasprave o utvrđivanju agrarnih objekata najprije održe za crkvene posjede te u zemljom bogatim slavonskim okruzima, gdje se nalazio najveći broj veleposjeda i napuštenih posjeda Nijemaca, Mađara, Srba, ali i Hrvata. Žurnost u postupku utvrđivanja agrarnih objekata u vlasništvu Katoličke crkve, ali i namjera državnih vlasti da se Crkvu materijalno i financijski osiromaši te pridobije na svoju stranu siromašno seljaštvo, dovela je do brojnih propusta u organizaciji rasprava, od nepozivanja župnika ili pozivanja na dan održavanja same rasprave uz neizbježnu protucrkvenu agitaciju prisutnih agrarnih interesenata. Zbog nedovoljne pripremljenosti župnika i ostalih predstavnika pojedinih crkvenih ustanova na raspravama su česte bile pojave oduzimanja većih zemljišnih površina od onih propisanih zakonom. Tome je zasigurno doprinosilo i ozračje samih rasprava na kojima su predstavnici svećenstva, braneći svoja prava, bili izloženim brojnim napadima i negodovanju okupljenih masa, koji su od komisija tražili da se pojedini crkveni posjedi većim dijelom ili u cijelosti oduzmu. Protiv ovakvih i sličnih nezakonitih postupaka od strane nadležnih vlasti, biskup Akšamović upućivao je svećenstvo Đakovačke i Srijemske biskupije da u dopuštenom roku svakako podnesu dobro obrazložene žalbe s ciljem osiguranja dopuštenog zemljišnog maksimuma od 10 hektara, odnosno 17 jutara. Osim spomenute savjetodavne uloge, tijekom provedbe agrarne reforme biskup Akšamović osobno je, i to vrlo aktivno, stao u zaštitu pojedinih, za Đakovačku biskupiju, iznimno važnih crkvenih ustanova. Pri tome je, u što većoj mjeri, kako je već navedeno, nastojao iskoristiti osobno prijateljstvo s predsjednikom vjerske komisije Ritigom, kao i povoljan položaj u odnosima s komunističkim vlastima. Kako je u tome imao i izvjesnih uspjeha dokazuje i činjenica da su Đakovačka i Srijemska biskupija, kao crkvena vlast i Stolna crkva u Đakovu, bile među rijetkim crkvenim institucijama kojima je Ministarstvo poljoprivrede i šumarstva priznalo poseban status ustanove većeg značaja i veće povijesne vrijednosti, što je značilo i priznavanje većeg zemljišnog maksimuma.

Pregled provedbe agrarne reforme na posjedima župa i drugih crkvenih ustanova u Đakovačkom dekanatu

Na području Đakovačkog dekanata agrarna reforma provedena je na posjedima Stolne crkve u Đakovu, Đakovačke i Srijemske biskupije kao crkvene

²⁵ HDA, KOVZ, kut. 326, Akšamovićevo pismo Ritigu od 11. listopada 1945.

vlasti, Stolnog kaptola, Biskupskog bogoslovnog sjemeništa, Dječackog sjemeništa i Kongregacije sestara sv. Križa te u župama Drenje, Đakovo, Gornjani, Levanjska Varoš, Piškorevci, Punitovci, Semeljci, Trnava, Vrbica, dok u župi Vuka agrarna reforma nije provedena jer je župa imala manje od dopuštenog zemljišnog maksimuma, oko 15 jutara. U nastavku su izneseni brojevi i drugi podaci o provedbi agrarne reforme u navedenim župama i crkvenim ustanovama.

Biskupijski posjedi

Rasprava sa svrhom utvrđivanja posjeda i viškova zemljišta Stolne crkve u Đakovu, Đakovačke biskupije, Stolnoga kaptola i Bogoslovnog sjemeništa u Đakovu održana je 21. siječnja 1946. godine u prostorijama Narodnog odbora Đakovo. Na raspravi su od strane Okružne komisije za agrarnu reformu i kolonizaciju nazočili predsjednik Josip Salopek te članovi Đuro Štefanović, Ivo Roić i Mišo Knežević, predsjednik Kotarske komisije za agrarnu reformu i kolonizaciju Đakovo Marko Pačarić, predsjednik Gradske komisije Antun Valter, dok su ispred Đakovačke biskupije nazočni bili biskup Antun Akšamović, rektor Bogoslovnog sjemeništa Marinko Lacković i prepošt Josip Sokol.

Odmah na početku rasprave, biskup Akšamović skreće pozornost na § 19. *Zakona o agrarnoj reformi i kolonizaciji*, te ističe da je u skladu s tim zakonskim člankom, 12. prosinca 1945. godine, uputio predstavku Ministarstvu poljoprivrede i šumarstva u kojoj je zatražio da se Đakovačkoj biskupiji, kao historijskoj ustanovi, prizna odgovarajući zemljišni maksimum. Nadalje, objašnjava historijsku vrijednost Stolne crkve u Đakovu, Stolnog kaptola, te Bogoslovnog i Dječackog sjemeništa, naglašavajući kako su navedene ustanove gruntuovni vlasnici zemlje još od prošlog stoljeća, a ne od agrarne reforme iz 1918. godine.

Nakon biskupa riječ je uzeo Josip Sokol, koji je obnašao dužnost prepošta, odnosno predstavnika Stolnog kaptola. Sokol ističe kako je Kaptol posebno tijelo preko 300 godina i da je već tada imao svoje zemljište, no da je danas Kaptolu preostalo samo 7 jutara vinograda u Mandićevcu i pet stambenih kuća u gradu, u kojima stanuju kanonici.

Kao odgovor na izlaganja biskupa Akšamovića i prepošta Sokola, predsjednik Okružne komisije za agrarnu reformu i kolonizaciju Josip Salopek izjavljuje kako je od strane Ministarstva poljoprivrede i šumarstva dobio naputak da se jedino Stolna crkva u Đakovu smatra crkvenom ustanovom većeg značaja i veće historijske važnosti, kojoj će se dati zemljišni maksimum od 52 jutra, a za ostale je ustanove (Bogoslovnom sjemeništu, Stolnom Kaptolu i Biskupiji) predviđen zajednički maksimum od 17 jutara.

Biskup se Akšamović zatim pozvao na § 3. Zakona o agrarnoj reformi i kolonizaciji, prema kojem se Stolnoj crkvi, kao visokom kulturnom i nacionalnom spomeniku, može ostaviti i više, nego što predviđa § 19, te stoga moli da se Stolnoj crkvi ostavi 200 jutara. S tim u vezi Akšamović predlaže da se Stolnoj crkvi ostavi posjed u Ivandvoru s gospodarskim zgradama, a ukoliko Ministarstvo poljoprivrede i šumarstva to ne prihvati, predlaže posjede u Štrbincima i Bajnaku, koji čine jedan gospodarski okrug. Nadalje, Akšamović predlaže i da se Biskupija tretira kao ustanova posebne kulturne i historijske vrijednosti, te da joj se u skladu s § 19. dodijeli povišeni maksimum od 52 jutra. Ističe da se taj maksimum treba odrediti na posjedu u Trnavi, gdje se nalazi 26 jutara vinograda, 8 jutara voćnjaka, 14 jutara oranice i nešto neplodna tla, a u neposrednoj se blizini nalazi i velika šuma Biskupije. Na taj bi se način ispoštovala zakonske odredbe o zaokruženosti gospodarske cjeline i zastupljenosti većine kultura na određenom posjedu.

U nastavku rasprave riječ je uzeo Marinko Lacković, rektor Bogoslovnog sjemeništa u Đakovu. U svom je izlaganju istaknuo kako Sjemenište, u obliku visoke bogoslovne škole, postoji još od 1806. godine, te stoga predstavlja crkvenu ustanovu većega značaja s pravom zemljišnog maksimuma od 52 jutra. Međutim, dodaje kako će se i s tim zemljišnim maksimumom Bogoslovno sjemenište teško uzdržavati, pa predlaže da se Sjemeništu ostavi cijeli tadašnji posjed od 324 jutra.

Rasprava je završena izlaganjem biskupa Akšamovića o Dječaćkom sjemeništu (sjedište u Zagrebu), koji je u posjedu Đakovačke i Srijemske biskupije, te je za njega također tražio priznanje zemljišnog maksimuma po § 19 o crkvenim ustanovama većeg značaja.²⁶

Nakon održanih rasprava biskup Akšamović odmah je istoga dana uputio pisma predsjedniku Vlade u Zagrebu, Vladimiru Bakariću i Svetozaru Ritigu, u kojima je dao kratak prikaz tijeka rasprave. U uvodnom dijelu predstavke upućene Bakariću, Akšamović napominje kako je na jučerašnjoj raspravi stekao dojam „da drugovi nijesu potpuno obaviješteni o pravome stanju stvari sa juridičke strane obzirom na propise zakona o provedbi agrarne reforme i kolonizacije“, što ga je i ponukalo da ga o svemu obavijesti. U nastavku, u šest točaka obrazlaže zahtjeve iznesene na raspravi o dodjeli zemljišnog maksimuma za Stolnu crkvu u Đakovu, Đakovačku i Srijemsku biskupiju, Bogoslovno i Dječaćko sjemenište, Stolni Kaptol i samostan časnih sestara Sv. Križa u Đakovu. Na kraju dodaje: „Ja sam još 12. prosinca 1945. dopisa broj 2147/45 odaslao predstavku Ministarstvu poljoprivrede i šumarstva sa opširnim obrazloženjem za pojedine crkvene ustanove sa predlogom da se

²⁶ Državni arhiv Osijek (DAO), Narodni odbor kotara Đakovo (NOK Đakovo), kut. 241, Agrarna reforma i kolonizacija u kotaru Đakovo (ARIK u kotaru Đakovo), Fascikl: Crkveni posjedi, Zapisnik s rasprave održane 21. siječnja 1946.

ocjene kao crkvene ustanove 'većega značaja ili veće historijske vrijednosti', ali na raspravi u Đakovu Okružnoj komisiji iz Sl. Broda o tome nije bilo baš ništa poznato.²⁷

Kako je već navedeno, istoga je dana Akšamović uputio pismo i Svetozaru Ritigu, tražeći pomoć u vezi provedbe agrarne reforme na biskupskom veleposjedu. Akšamović pojašnjava kako je Okružna komisija mišljenja da je dino Stolna crkva u Đakovu može biti ocijenjena kao ustanova većeg značaja, dok je svaka druga ustanova obična, te ogorčeno dodaje: „Prema tome biskup đakovački kao crkvena vlast sa svojim područnim uredima bio bi izjednačen običnom župniku i dobio bi od Ministarstva prema ovakvom shvaćanju samo 17 i pol jutara zemlje.“ Pismo završava molbom Ritigu da prije konačnog rješenja Ministarstva poljoprivrede i šumarstva razgovara s Bakarićem: „Ja Te lijepo molim, da tu stvar uzmeš kao svoju vlastitu i da ne žališ truda, te koristiš svoj ugledni upliv za povoljno rješenje u tome predmetu.“²⁸ Konkretno prijedloge, što bi se trebalo priznati kao maksimum agrarnog zemljišta, Akšamović je Ritigu iznio u pismu od 4. veljače 1946. godine.²⁹

Nove predstavke Vladimiru Bakariću povodom provedbe *Zakona o agrarnoj reformi i kolonizaciji* Akšamović je uputio 18. veljače 1946. godine. U prvoj od njih iznosi kako se u predstavci od 22. siječnja 1946. godine više zadržao na obrazloženju 'većeg značaja' crkvenih ustanova, te smatra potrebnim naglasiti i njihovu 'historijsku vrijednost'. S tim u vezi Akšamović posebice ističe „crkvenu vlast biskupije đakovačke, koja imade u povijesti hrvatskoga naroda i u političkoj saradnji za produbljivanje narodnoga bratstva i jedinstva osobito značenje, budući je veliki biskup ove biskupije J. J. Štrosmajer vladajući kroz 55 godina ovom biskupijom ostavio vidne plodove svoga rada na svakom području narodnoga života. Ideologija velikoga Štrosmajera okuplja i danas u rodoljubnom radu brojne pionire za narodno bratstvo i jedinstvo“.³⁰ Upravo je iz posljednje rečenice vidljivo na koji je način biskup Akšamović koristio naklonost vlasti prema Strossmayerovu naslijeđu, što je vjerojatno jedan od razloga zbog čega je Đakovačka i Srijemska biskupija „najbolje prošla pri provedbi agrarne reforme u odnosu na sve druge biskupije u Jugoslaviji“.³¹

²⁷ HDA, KOVZ, kut. 326, Fascikl: Predstavke..., 200/1946 (22. siječnja 1946.); M. AKMADŽA, *Crkva i država, Dopisivanja i razgovori između predstavnika Katoličke crkve i komunističke državne vlasti u Jugoslaviji*, Svezak I. 1945.-1952. (Zagreb/2008.), 554-556.

²⁸ HDA, KOVZ, kut. 326, Akšamovićovo pismo Ritigu od 22. siječnja 1946., 200/946, M. AKMADŽA, *Crkva i država*, Svezak I., 556-557.

²⁹ HDA, KOVZ, kut. 326, Akšamovićovo pismo Ritigu od 4. veljače 1946.; M. AKMADŽA, *Crkva i država*, Svezak I., 557-558.

³⁰ HDA, KOVZ, kut. 326, Fascikl: Predstavke..., (18. veljače 1946.).

³¹ M. AKMADŽA – M. MATIJEVIĆ, „Odnos biskupa Antuna Akšamovića...“, 439.

Konačne odluke Ministarstva poljoprivrede i šumarstva o biskupijskim posjedima donesene su tijekom posljednjeg tjedna u ožujku, zaključno s odlukom o utvrđivanju objekata agrarne reforme za posjed Đakovačke i Srijemske biskupije donesenom 1. travnja 1946. godine. Prema tim odlukama Stolnoj crkvi u Đakovu priznat je povećani zemljišni maksimum od 52 jut. i 211 čhv., a oduzeto je ukupno 182 jut. i 1124 čhv. Crkvenoj vlasti Đakovačke i Srijemske biskupije, također kao ustanovi od većeg značaja i povijesne vrijednosti, ostavljeno je 52 jut. i 211 čhv. obradivog zemljišta i isto toliko šumske površine, a oduzeto je 23230 jut. i 1149 čhv. zemljišta sa svim postojećim zgradama i većim dijelom inventara. Odluke o Dječaćkom i Bogoslovnom sjemeništu donesene su isti dan, 31. ožujka 1946. godine te je određeno da se sjemeništima, koja su se tretirala kao privatni školski zavodi, a ne crkvene ustanove, oduzme svo pripadajuće zemljište. Tako je Dječaćkom sjemeništu ekspropirano 406 jut. i 96 čhv. zemlje, a ostavljeno 2 jut. i 1374 čhv. neplodnog i neobradivog zemljišta, dok je Bogoslovnom sjemeništu oduzet cijeli posjed u površini od 280 jut. i 114. čhv.³² Među navedenim odlukama ne nalazi se i odluka za Stolni kaptol, iz čega se može zaključiti kako agrarne reforma nije ni provedena, budući je Kaptol posjedovao i manje od dopuštenog zemljišnog maksimuma, tek nešto više od 7 jutara, što je istaknuto i na raspravi 21. siječnja 1946.

Na odluku o provedbi agrarne reforme na posjedima Bogoslovnog sjemeništa njegovo ravnateljstvo na čelu s rektorom Marinkom Lackovićem podnijelo je tužbu Ministarstvu poljoprivrede i šumarstva, tražeći da se sjemeništu osigura zemljišni maksimum od 10 hektara, uz napomenu da i dalje stoje pri uvjerenju da se sjemenište treba priznati i kao vjerska ustanova većeg značaja. Osnova žalbe bila je pobijanje nepravilnog stanovišta Okružne komisije za agrarnu reformu i kolonizaciju u Slavonskom Brodu po kojem je sjemenište okarakterizirano kao školska, a ne crkveno-vjerska ustanova. U daljnjem obrazloženju navodi se da je sjemenište osnovano od crkvene, a ne državne vlasti, uzdržava se od crkvenog novca i prihoda te ga zastupaju osobe imenovane po crkvenoj vlasti, koje njime upravljaju u skladu s propisima crkvenog prava Katoličke crkve, što jasno pokazuje da je uistinu riječ o crkvenoj ustanovi. Nadalje se u žalbi ističe i vjerska funkcija sjemeništa koja se temelji na odgoju pitomaca prema vjerskim pravilima i poučavanju za vršenje vjerskih obreda i bogoslužja, te da se stoga sjemenište može smatrati jedino vjerskom ustanovom, odnosno vjerskom školom. Kao nepobitan dokaz većeg značaja Biskupskog sjemeništa, pa time i prava na uvećani zemljišni maksimum, rektor Lacković navodi činjenicu kako nije riječ o ustanovi lokalnog karaktera, nego o ustanovi za odgoj budućih svećenika, koji će vršiti crkveno-vjersku

³² DAO, NOK Đakovo, kut. 241, ARIK u kotaru Đakovo, Fascikl: Crkveni posjedi, 922/1946 (25. ožujka 1946.), 1340/1946 (31. ožujka 1946.), 1341/1946 (31. ožujka 1946.), 553/1946 (1. travnja 1946.).

službu i bogoslužje na području cijele biskupije, koja se proteže preko cijelog Srijema i većim dijelom Slavonije te broji više od 400 000 vjernika. Na kraju, osvrnuvši se na odnos bivših, austrougarskih i jugoslavenskih vlasti, koje su u skladu s običajima svih državnih vlasti u europskim državama, oduvijek priznavale sjemeništa za eminentne crkveno-vjerske ustanove, rektor dodaje kako stav Okružne komisije za agrarnu reformu i kolonizaciju u Slavonskom Brodu smatraju „nečuvenim i kurioznim“.³³

Unatoč zalaganju biskupa Akšamovca, ali i ostalih predstavnika Sjemeništa, željeni uspjeh nije polučen, budući je 21. lipnja 1946. godine uslijedila drugostupanjska odluka Ministarstva poljoprivrede i šumarstva prema kojoj je prvostupanjska odluka Okružne komisije o oduzimanju cjelokupnog posjeda u većem dijelu potvrđena. U obrazloženju odluke navodi se da, iako je u pitanju sjemeništa riječ o školskom zavodu, ne može se isključiti njegov crkveni odnosno vjerski značaj, ali se ono unatoč tome ne ubraja među vjerske ustanove (crkve, samostane, manastire, crkvene vlasti), kojima je zajamčen predviđeni maksimum.³⁴

*Posjedi Kongregacije sestara Sv. Križa u Đakovu*³⁵

Rasprava o utvrđivanju posjeda i viškova zemljišta Kongregacije sestara Sv. Križa održana je 22. siječnja 1946. godine u Đakovu pred Okružnom komisijom za agrarnu reformu i kolonizaciju, koju je predstavljao predsjednik Josip Salopek, dok je Kongregaciju predstavljala zamjenica nadstojnice Arkandela Nađ. Raspravi je prisustvovao i đakovački biskup Antun Akšamović. U svom je izlaganju sestra Arkandela navela da Kongregacija posjeduje zemljište u Đakovu, vinograd u Trnavi, te poljoprivredno zemljište u Josipovcu, ukupne površine oko 130 jutara. Ističe da Kongregacija, obzirom na njenu svrhu, predstavlja ustanovu većeg značaja, budući da se u njoj odgajaju sestre bolničarke koje rade u bolnicama na prostoru cijele Jugoslavije.

Na temelju izlaganja sestre Arkandele, Okružna komisija predlaže da se Kongregaciji, u slučaju priznavanja za instituciju većeg značaja, ostavi cijeli vinograd u Trnavi te poljoprivredno zemljište s gospodarskim zgradama u Josipovcu. No, ukoliko Ministarstvo poljoprivrede i šumarstva odbije prijedlog Kongregacije za dobivanje povišenog maksimuma, Okružna komisija

³³ DAO, NOK Đakovo, kut. 241, ARIK u kotaru Đakovo, Fascikl: Crkveni posjedi, 73/1946 (19. travnja 1946.).

³⁴ DAO, NOK Đakovo, kut. 241, ARIK u kotaru Đakovo, Fascikl: Crkveni posjedi, 37754-VII-35309/1946 (21. lipnja 1946.).

³⁵ Detaljnije o provedbi agrarne reforme na posjedima Kongregacije, vidjeti u: Slađana Josipović, „Provedba Zakona o agrarnoj reformi i kolonizaciji na posjedima Kongregacije sestara sv. Križa u Đakovu“, *Zbornik muzeja Đakovštine*, (Đakovo/2009.), 51-68.

predlaže da joj se ostavi vinograd u Trnavi te odgovarajući dio zemljišta s odgovarajućim dijelom gospodarskih zgrada u Josipovcu. Rasprava je zaključena napomenom da je zemljišni posjed Kongregacije ujedno i jamčevina za isplatu kaucija koju uplaćuje svaka sestra po ulasku u samostan, a isplaćuje se u slučaju kada sestra ostavlja samostan i odlazi u civilnu službu.³⁶

Dana 31. siječnja 1946. godine nadstojnica Kongregacije sestra Amadeja Pavlović uputila je predstavku Ministarstvu poljoprivrede i šumarstva u Zagrebu. U predavci sestra Amadeja ponovno ističe da 130 jutara zemljišta koje sestre same obrađuju „najuzornije i najmodernije“ Kongregacija nije dobila putem darivanja, već je ono kupljeno kako bi osigurala hranu za svoje članice. Nadalje ističe da je zemljište Kongregacije vrlo važno i za nastavak humanitarnog i socijalnog rada sestara na području cijele Jugoslavije, budući da prihodi sa zemlje služe za obrazovanje sestara za rad u bolnicama. U nastavku predstavke sestra Amadeja se poziva na čl. 8 saveznog Zakona o agrarnoj reformi i kolonizaciji i čl. 19 republičkog Zakona, odnosno priznavanje Kongregacije za ustanovu većeg značaja ili veće historijske vrijednosti te čl. 3 toč. b i čl. 5 republičkog Zakona o agrarnoj reformi i kolonizaciji, koji predviđaju veći zemljišni maksimum socijalnim ustanovama i ustanovama koje obavljaju kulturni i društveno korisni rad.³⁷

U zaštitu Kongregacije stao je i sam biskup Akšamović, koji je u više navrata posredovao kod predsjednika Narodne vlade Vladimira Bakarića u korist časnih sestara Sv. Križa. U predavci od 22. siječnja 1946. godine zalaže se da samostan sestara Sv. Križa bude ocijenjen kao ustanova većeg značaja i dobije povišeni zemljišni maksimum, „barem po § 19. ako ne po § 3. toč. b. Zakona o agrarnoj reformi i kolonizaciji“. Ovakav zahtjev opravdava činjenicom da svaka kandidatice prilikom ulaska u samostan donosi miraz, koji joj se prilikom istupanja iz samostana i prelaska u civilni život mora vratiti.³⁸

Dana 18. veljače 1946. godine, Akšamović je uputio Bakariću novu predstavku, koja zapravo predstavlja nadopunu predavci od 22. siječnja. Nakon ponavljanja činjenica iznesenih u prethodnoj predavci, Akšamović se poziva na § 8. Zakona o agrarnoj reformi i kolonizaciji u kojem stoji: „Seljačkim odnosno zemljoradničkim posjedom smatra se svaki posjed bez obzira na površinu, kojemu je poljoprivreda jedino i glavno zanimanje.“ Nadalje ističe da se, prema tome, sestre mogu smatrati zemljoradnicima, budući da im je rad na zemlji jedino i glavno zanimanje, te da su ujedno i vlasnice posjeda zahvalju-

³⁶ DAO, NOK Đakovo, kut. 241, ARIK u kotaru Đakovo, Fascikl: Crkveni posjedi, Zapisnik od 22. siječnja 1946.

³⁷ DAO, NOK Đakovo, kut. 241, ARIK u kotaru Đakovo, Fascikl: Crkveni posjedi, 20/1946, 31. siječnja 1946.

³⁸ HDA, KOVZ, kut. 326, Fascikl: Predstavke..., 200/1946; M. AKMADŽA, *Crkva i država*, Svezak I., 554-556.

jući predanom mirazu prilikom ulaska u samostan. Historijsku vrijednost samostana sestara Sv. Križa, Akšamović potkrjepljuje činjenicom da je „Družbu sestara sv. Križa u današnji samostan postavio veliki biskup J. J. Štrosmajer 1868. godine, te joj je odredio smjernice kulturnoga rada u našoj biskupiji koji je Družba proširila i preko granica biskupije đakovačke“. Sve navedene činjenice, dodaje Akšamović, dokazuju da Samostan Družbe sestara Sv. Križa u Đakovu mora biti ocijenjen kao crkvena ustanova „većega historijskog značaja i veće historijske vrijednosti“, kojoj bi se priznao povišeni zemljišni maksimum.³⁹ Kopiju navedene predstavke Akšamović je poslao i Svetozaru Ritigu, a u priloženom pismu ističe: „Eto ja sam se lično zauzeo za ove vrlo važne crkvene ustanove, a Ti nastoj da postignemo željeni uspjeh“.⁴⁰

Međutim, unatoč brojnim predstavkama i molbama od strane Kongregacije, pa i samog biskupa Akšamovića, da se Kongregaciji sestara Sv. Križa ostavi veći zemljišni maksimum kao ustanovi većeg značaja, to se nije dogodilo. Naime, Ministarstvo poljoprivrede i šumarstva u suglasnosti s Predsjedništvom vlade NRH donijelo je odluku da se Stolna crkva u Đakovu i Đakovačka biskupija priznaju kao crkvene ustanove većeg značaja i veće historijske vrijednosti, dok se „ostalim ustanovama, i to Stolnom Kaptolu, Bogoslovnom sjemeništu, Dječaćkom sjemeništu, Nemoćištu i samostanu sestara sv. Križa, ne priznaje svojstvo crkvene ustanove većeg značaja ili veće historijske vrijednosti“.⁴¹

Na temelju navedene odluke Ministarstva poljoprivrede i šumarstva, pristupilo se provedbi agrarne reforme na zemljišnim posjedima Kongregacije. Dana 20. svibnja 1946. godine Okružna komisija za agrarnu reformu i kolonizaciju u Slavanskom Brodu donijela je odluku o utvrđivanju agrarnih objekata za posjed Kongregacije sestara Sv. Križa, kojom im se u vlasništvo ostavlja 17 jutara i 1314 četvornih hvati (čhv) te 1 jut. i 906 čhv. neplodnog i neobradivog zemljišta (koje se po zakonu ne može oduzeti za svrhe agrarne reforme i kolonizacije, budući da nisu agrarni objekti), dok se u svrhe agrarne reforme i kolonizacije, bez mogućnosti odštete, oduzima površina od 103 jut. i 1301 čhv.⁴²

³⁹ HDA, KOVZ, kut. 326, Fascikl: Predstavke..., 433/1946; M. AKMADŽA, *Crkva i država*, Svezak I., 561-562.; Predstavku sličnog sadržaja Akšamović je 22. veljače 1946. godine uputio i Ministarstvu poljoprivrede i šumarstva u Zagrebu. M. AKMADŽA, *Crkva i država*, Svezak I., 562-563.

⁴⁰ Nadbiskupijski arhiv Đakovo (NAD), Fond Biskupske kancelarije (Fond BK), 432-1946, 18. veljače 1946.

⁴¹ DAO, NOK Đakovo, kut. 241, ARIK u kotaru Đakovo, Fascikl: Crkveni posjedi, 12334-VII-10002/1946, 7. ožujka 1946.

⁴² DAO, NOK Đakovo, kut. 241, ARIK u kotaru Đakovo, Fascikl: Crkveni posjedi, 2150-46, 20. svibnja 1946.

Protiv navedene odluke, nadstojnica Kongregacije sestra Amadeja Pavlović uputila je 1. lipnja 1946. godine opširnu žalbu Okružnoj komisiji za agrarnu reformu i kolonizaciju u Slavonskom Brodu, koja ju je s prijedlogom rješenja trebala dostaviti Ministarstvu poljoprivrede i šumarstva u Zagrebu na konačnu odluku. U prvom redu, žalba je bila usmjerena protiv odluke po kojoj Kongregaciji nije ostavljen cijeli posjed od 130 jutara, koji je u cijelosti nabavljen od miraza članica reda i njihove skromne uštede. Nadalje se ukazuje na nepravедnost odluke o uskraćivanju proširenog maksimuma od 30 hektara, odnosno o nepriznavanju Kongregacije za ustanovu većeg značaja, iako okuplja veliki broj članica, njih oko 900, koje djeluju na području čitave države. U nastavku žalbe ističu se neke nepravilnosti i prilikom utvrđivanja agrarnih objekata i dodjeljivanja zemljišnog maksimuma. Navode se katastarske čestice, koje su u zemljišnim knjigama označene kao vrtovi, a u stvarnosti je riječ o česticama na kojima je sagrađena glavna kuća Kongregacije, bolnica sestara, pomoćne zgrade i crkva, čestice koje u stvarnosti predstavljaju male ukrasne vrtove i stazice, a ne agrarne vrtove, te čestice u katastarskoj općini Trnava, koje predstavljaju neagrarno zemljište (dvorište, putovi i sl.), a također su nepravilno uračunate u zemljišni maksimum.⁴³

Konačna odluka o provedbi agrarne reforme na posjedima Kongregacije donesena je 16. prosinca 1946. godine. Drugostupanjska odluka Ministarstva poljoprivrede i šumarstva djelomično je uvažila žalbu Kongregacije od 1. lipnja 1946. godine, i to u onom dijelu koji se odnosio na izlučivanje neplodnog zemljišta iz zemljišnog maksimuma. Zahtjev žalbe da se Kongregaciji odobri povišeni zemljišni maksimum kao vjerskoj ustanovi većeg značaja i veće historijske vrijednosti ponovno je odbijen. Takvom odlukom Kongregaciji je ostavljeno u vlasništvo zemljište u površini od 18 jut. i 603 čhv., te 3 jut. i 1437 čhv. neplodnog zemljišta, a oduzeto je zemljište u površini od 107 jut. i 1484,3 čhv.⁴⁴

Župni posjedi

DRENJE

Rasprava o utvrđivanju objekata agrarne reforme za posjede župe Drenje održana je 19. ožujka 1946. godine u Slavonskom Brodu. Budući da na raspravi nije bilo nikoga u svojstvu predstavnika župe,⁴⁵ nije bilo zasebne rasprave

⁴³ DAO, NOK Đakovo, kut. 241, ARIK u kotaru Đakovo, Fascikl: Crkveni posjedi, 121-1946., 1. lipnja 1946.

⁴⁴ DAO, NOK Đakovo, kut. 241, ARIK u kotaru Đakovo, Fascikl: Crkveni posjedi, 46519-VII-41830/1946, 16. prosinca 1946.

⁴⁵ Iako u uvodnom dijelu zapisnika stoji kako su sve crkvene ustanove na vrijeme obaviještene o održavanju zapisnika, vrlo se često događalo da pozivi uopće nisu bili upućeni ili su slani

nego je samo utvrđeno da župa Drenje posjeduje 88 jut. i 1043 čhv. ukupne površine zemljišta. Tijekom rasprave prisutnih agrarnih interesenata, kojih je bilo tridesetak, došlo je do podvajanja mišljenja o tome koliko se zemljišta treba ostaviti župama. Dok su jedni isticali potrebu poštivanja zakona, odnosno ostavljanja površine od 10 hektara, kako svećenici ne bi pali „na teret narodu“, drugi su inzistirali na tome da se župama treba oduzeti cjelokupno zemljište i dati ga onima koji rade, uz napomenu da „onaj koji treba popa, platit će ga, a zemlja mu ne treba, jer mu ne treba duple plaće“.⁴⁶ Okružna komisija za agrarnu reformu i kolonizaciju u Slavonskom Brodu 31. ožujka 1946. godine donijela je odluku kojom se župi ostavlja 17 jut. i 603 čhv. zemljišta na području katastarskih općina Bračevci, Bračevačko Podgorje, Drenjski Slatinik, Drenje, Gašinci, Potnjani, Preslatinci i Pridvorje. U korist zemljišnog fonda župi je oduzeto 71 jut. i 440 čhv. zemljišta, od čega 66 jut. 2 čhv. oranica i 5 jut. 438 čhv. livada.⁴⁷

Na odluku Okružne komisije drenjski župnik, inače i član Sabora NRH Franjo Didović uputio je 16. travnja 1946. godine žalbu Ministarstvu poljoprivrede i šumarstva u kojoj upozorava da je u zemljišni maksimum župe ubrojeno i neobrađivo, odnosno neplodno zemljište (crkva, crkvište, groblje, kapele, zvonici i župsko dvorište), koje se prema zakonu ne može izvestiti za svrhe agrarne reforme te stoga traži donošenje nove, drugostupanjske odluke.⁴⁸ U skladu sa zahtjevom župnika Didovića, Ministarstvo poljoprivrede i šumarstva 8. srpnja 1946. donijelo je drugostupanjsku odluku, kojom je žalba djelomično uvažena te je župi na kraju ostavljeno 17 jut. 831 čhv. obradivog zemljišta i 5 jut. 210 čhv. neplodnog zemljišta, a oduzeto je 66 jut. 2 čhv.⁴⁹

ĐAKOVO

Rasprava o utvrđivanju objekata agrarne reforme za posjede župe Sv. Đurđa u Đakovu održana je 22. siječnja 1946. godine u Đakovu, a u ime župe nazočan je bio župnik Marijan Jelenčić. U svom izlaganju župnik Jelenčić istaknuo je da župa Sv. Đurđa posjeduje 70 jut. 878 čhv.⁵⁰ te je u svrhu što

na sam dan održavanja rasprave, zbog čega brojni župnici nisu bili u mogućnosti sudjelovati na raspravama.

⁴⁶ DAO, NOK Đakovo, kut. 241, ARIK u kotaru Đakovo, Razni skupni popisi crkvenih posjeda, Zapisnik od 19. ožujka 1946.

⁴⁷ DAO, NOK Đakovo, kut. 241, ARIK u kotaru Đakovo, Fascikl: Crkveni posjedi, 1338/46.

⁴⁸ DAO, NOK Đakovo, kut. 241, ARIK u kotaru Đakovo, Fascikl: Crkveni posjedi, 177/946.

⁴⁹ DAO, NOK Đakovo, kut. 241, ARIK u kotaru Đakovo, Fascikl: Crkveni posjedi, 42.437-VII-38.693-1946.

⁵⁰ U kasnijoj odluci Okružne komisije stoji da je ukupna površina župnog posjeda 70 jut. 805 čhv.

točnijeg utvrđivanja zemljišta priložio četiri priloga. U njima, između ostalog, predlaže da se župi ostavi zemljišni maksimum od 17 jut. 1442 čhv., te zemljište koje je po patronatskom pravu župa dobila od Biskupije u svrhu uzdržavanja crkvenih objekata župe Đakovo i stoga se ono uvijek vodilo kao poseban objekt.⁵¹ Odlukom Okružne komisije u Slavonskom Brodu župi je ostavljeno 17 jut. 516 čhv. na području katastarskih općina Đakovo, Selci i Trnava, te 2 jut. 370 čhv. neplodnog zemljišta, a u korist zemljišnog fonda župi je oduzeto 50 jut. 1519 čhv. i to 46 jut. 815 čhv. oranica, 1 jut. 273 čhv. voćnjaka i 3 jut. 431 čhv. livada.⁵²

GORJANI

Rasprava o utvrđivanju objekata agrarne reforme za posjede župe Gorjani održana je 19. ožujka 1946. u Đakovu, a na njoj su, kako stoji u zapisniku, prisustvovali crkveni tutor Stipo Perić i „ostali mještani“. Prisutni predstavnici župe istaknuli su kako župa posjeduje 96 jut. 629 čhv., odnosno 31 jut. manje nego je pročitano u uvodnom dijelu rasprave.⁵³ Međutim, u kasnijoj odluci Okružne komisije navodi se kako sveukupni posjed župe iznosi 108 jut. 1361 čhv., što je očito bila stvarna površina posjeda, budući da nikakvih prigovora od strane župe u tom pogledu nije bilo. Navedenom odlukom od 8. travnja 1946. župi je ostavljen zemljišni maksimum od 17 jut. 603 čhv., dok je u korist zemljišnog fonda oduzeto 91 jut. 758 čhv. i to 85 jut. 202 čhv. oranica i 6 jut. 556 čhv. livada.⁵⁴ Budući je u dodijeljeni zemljišni maksimum bilo ubrojeno i neplodno zemljište, upravitelj župe Josip Vincens, po primitku odluke Okružne komisije, uputio je žalbu Ministarstvu poljoprivrede i šumarstva, tražeći poništenje prvostupanjske odluke.⁵⁵ Žalba je prihvaćena, te je drugostupanjskom odlukom župi ostavljeno 17 jut. 603 čhv. obradivog i 2 jut. 738 čhv. neplodnog zemljišta, dok je za svrhe agrarne reforme oduzeto 89 jut. 20 čhv.⁵⁶ U veljači 1948. došlo je do nove izmjene u vezi provedbe agrarne reforme u župi Gorjani. Naime, župa je u rujnu 1946. podnijela molbu u kojoj je istaknuto kako je u korist zemljišnog fonda oduzeta oranica na području katastarske općine Gorjani u površini od 1 jut. 1437 čhv, no da je navedena čestica već

⁵¹ DAO, NOK Đakovo, kut. 241, ARIK u kotaru Đakovo, Fascikl: Crkveni posjedi, Zapisnik od 22. siječnja 1946.

⁵² DAO, NOK Đakovo, kut. 241, ARIK u kotaru Đakovo, Fascikl: Crkveni posjedi, 126/46.

⁵³ DAO, NOK Đakovo, kut. 241, ARIK u kotaru Đakovo, Razni skupni popisi crkvenih posjeda, Zapisnik od 19. ožujka 1946.

⁵⁴ DAO, NOK Đakovo, kut. 241, ARIK u kotaru Đakovo, Fascikl: Crkveni posjedi, 1339/46.

⁵⁵ DAO, NOK Đakovo, kut. 241, ARIK u kotaru Đakovo, Fascikl: Crkveni posjedi, 63/46.

⁵⁶ DAO, NOK Đakovo, kut. 241, ARIK u kotaru Đakovo, Fascikl: Crkveni posjedi, 42.435-VII-38.664-1946.

preko 20 godina u posjedu Mjesnog NO-a Gorjani i služi kao kamenolom. Na osnovi molbe, ali i potvrde samog MNO-a Gorjani, donesena je nova odluka Ministarstva poljoprivrede i šumarstva po kojoj je izvlašteno zemljište smanjeno za površinu sporne čestice i iznosi 87 jut. 183 čhv.⁵⁷

LEVANJSKA VAROŠ

Rasprava o utvrđivanju objekata agrarne reforme za posjede župe održana je 9. veljače 1946. u Levanjskoj Varoši. U ime župe na raspravi su sudjelovali članovi crkvenog odbora Andrija Barišić i Jozo Rublek. Većina prisutnih agrarnih interesenata inzistira da se župi ostave samo kuća, podkućnica i jedno jutro livade uz obrazloženje kako župniku ne treba zemlja, jer se može uzdržavati iz lukna i „ostalih podavanja“. Prijedlozi većine prihvaćeni su te je na kraju rasprave jednoglasno odlučeno da se župi ostavi približno 5 jutara zemljišta.⁵⁸ Odlukom Okružne komisije iz ožujka 1946. župi je ostavljeno nešto više zemljišta od dogovorenog na raspravi, ali i dalje ispod zakonski određenog maksimuma od 17 jutara, odnosno 10 hektara, i to 7 jut. 43 čhv., dok je u korist zemljišnog fonda oduzeto 69 jut. 769 čhv. U obrazloženju odluke istaknuto je kako je Komisija poštovala zahtjev agrarnih interesenata da se župi ostave samo crkva, kapele, groblje i potkućnica s 1 jutrom livade, te da su se s tim složili i članovi crkvenog odbora, opunomoćeni od strane župnika.⁵⁹ Na odluku Okružne komisije crkveni odbor župe Levanjska Varoš u zakonskom je roku podnio žalbu, tražeći da se župi ostavi zakonom određeni maksimum te da se iz njega izdvoji neplodno zemljište.⁶⁰ Nakon uložene žalbe i intervencije Ministarstva poljoprivrede i šumarstva Okružna komisija u Slavonskom Brodu donijela je novu prvostupanjsku odluku kojom je župi na koncu ostavljeno 17 jut. 604 čhv. plodnog te 1 jut. 765 čhv. neplodnog zemljišta, a oduzeto 57 jut. 1043 čhv. zemljišta. Međutim, iz jednog župnog izvješća iz 1955. godine saznajemo kako je 1946. godine župi ponovno nezakonito oduzet veći dio zemljišta: „No iste godine je na nekom tako zvanom ‘masovnom sastanku’ bez ikakve privole crkvenih vlasti na glasove par vikača otuđen veći kvantum i od tog po zakonu određenog maksimuma te predan seljacima.“⁶¹

⁵⁷ DAO, NOK Đakovo, kut. 241, ARIK u kotaru Đakovo, Fascikl: Crkveni posjedi, 368-VII-1948.

⁵⁸ DAO, NOK Đakovo, kut. 241, ARIK u kotaru Đakovo, Fascikl: Crkveni posjedi, Zapisnik od 9. veljače 1946.

⁵⁹ DAO, NOK Đakovo, kut. 241, ARIK u kotaru Đakovo, Fascikl: Crkveni posjedi, 619/1946.

⁶⁰ DAO, NOK Đakovo, kut. 241, ARIK u kotaru Đakovo, Fascikl: Crkveni posjedi, 50/946.

⁶¹ NAD, Fond BK, 1292/1955.

PIŠKOREVCI

Točan podatak o tome kad je održana rasprava o utvrđivanju objekata agrarne reforme za posjede župe nemamo, ali iz izvješća Okružne komisije u Slavonskom Brodu saznajemo kako se rasprava održala u razdoblju između 8. i 13. veljače 1946. godine.⁶² Odlukom iste Komisije od 11. travnja 1946. župi je ostavljen zemljišni maksimum u površini od 17 jut. 778 čhv., a izvlašteno je zemljište u površini od 62 jut. 1461 čhv., od čega se najveći dio odnosio na oranice, nešto više od 44 jut.⁶³ Kako su Okružne komisije u svojim prvostupanjskim odlukama u većini slučajeva u župni zemljišni maksimum ubrajale i neplodno zemljište, što je bilo protivno Zakonu o agrarnoj reformi i kolonizaciji, tako je i u ovom slučaju zbog takvog postupka uslijedila žalba crkvenog odbora župe.⁶⁴ Cjeloviti tekst drugostupanjske odluke Ministarstva poljoprivrede i šumarstva nemamo, no u tabličnom prikazu o provedbi agrarne reforme na crkvenim posjedima na području kotara Đakovo navodi se broj odluke Ministarstva, 42436-VII-38640, te površina ostavljenog zemljišta 21 jut. 1357 čhv.⁶⁵ i zemljišta oduzetog u korist zemljišnog fonda, 58 jut. 882 čhv.⁶⁶

PUNITOVCI

Rasprava o utvrđivanju objekata agrarne reforme održana je 19. ožujka 1946. u Đakovu, no na njoj nije bilo nikoga od predstavnika župe.⁶⁷ Po navodima iz odluke Okružne komisije za agrarnu reformu i kolonizaciju u Slavonskom Brodu od 11. travnja 1946. župa je posjedovala 106 jut. 1451 čhv. zemljišta. Tom odlukom župi je ostavljeno 17 jut. 1416 čhv., a za svrhe agrarne reforme i kolonizacije oduzeto je 89 jut. 1451 čhv. (od toga gotovo 84 jutra oranica) na području katastarskih općina Beketinci, Gorjani, Krndija, Pridvorje i Punitovci.⁶⁸ Uslijedila je žalba crkvenog odbora zbog uvrštavanja neplodnog zemljišta u ostavljeni zemljišni maksimum u kojoj je, osim toga, istaknuto kako je župi ostavljena čestica na području Širokog Polja u površini od 4 jut. 1367 čhv., koja je još prije rata izdvojena iz župnog zemljišta i preda-

⁶² DAO, NOK Đakovo, kut. 241, ARIK u kotaru Đakovo, Izvještaj od 14. veljače 1946.

⁶³ DAO, NOK Đakovo, kut. 241, ARIK u kotaru Đakovo, Fascikl: Crkveni posjedi, 1471/46.

⁶⁴ DAO, NOK Đakovo, kut. 241, ARIK u kotaru Đakovo, Fascikl: Crkveni posjedi, 106/1946.

⁶⁵ U tablici je površina obradivog i neplodnog zemljišta prikazana zajedno, pa točnu površinu ostavljenog neplodnog zemljišta možemo odrediti samo približno i ona iznosi oko 4 jut.

⁶⁶ DAO, NOK Đakovo, kut. 241, ARIK u kotaru Đakovo, bez oznake spisa i datuma.

⁶⁷ DAO, NOK Đakovo, kut. 241, ARIK u kotaru Đakovo, Razni skupni popisi crkvenih posjeda, Zapisnik od 19. ožujka 1946.

⁶⁸ DAO, NOK Đakovo, kut. 241, ARIK u kotaru Đakovo, Fascikl: Crkveni posjedi, 1472/46.

na u vlasništvo župi Vuka, ali da to nije uvedeno u zemljišne knjige.⁶⁹ U skladu s ovim tvrdnjama, drugostupanjskom odlukom Ministarstva poljoprivrede i šumarstva žalba je djelomično uvažena te je župi ostavljeno 17 jut. 603 čhv. obradivog i 730 čhv. neplodnog zemljišta, a u korist zemljišnog fonda oduzeto je 84 jut. 351 čhv.⁷⁰

SEMELJCI

Rasprava o utvrđivanju objekata agrarne reforme održana je 12. veljače 1946. u Semeljcima i na njoj su kao predstavnici župe sudjelovali župnik Đuro Mitrović i član crkvenog odbora Nikola Živković. Župnik je predložio da se za njegovo uzdržavanje ostavi 10 ha u Semeljcima, za uzdržavanje crkve i dvora također 10 ha, kao i za filijalnu crkvu u Forkuševcima, te 3 jut., koja se nalaze u posjedu filijalne crkve u Vučevcima. Međutim, na inzistiranje većine prisutnih agrarnih interesenata, jednoglasno je prihvaćen prijedlog da se župi ostavi samo 5 jut. Na to je župnik Mitrović upozorio „tko hoće svećenika taj neće za 5 jutara glasati“ te da će u tom slučaju morati uvesti lukno ili napustiti župu. Uslijedilo je ponovljeno glasanje na kojem i ponovno jednoglasno odlučeno da se župi ostavi 5 jutara.⁷¹ Idućeg dana župnik Mitrović o svemu je obavijestio Biskupski ordinarijat u Đakovu, istaknuvši u uvodnom dijelu kako uopće nije bio obaviješten o održavanju rasprave te da je za nju saznao slučajno. Ponovio je prijedlog izrečen i na samoj raspravi u vezi zemlje koja bi se trebala ostaviti župi, uz napomenu kako je grupa semeljačkih stanovnika, među kojima je bilo i „inovjeraca“, na prijedlog Okružne komisije odbila njegov prijedlog te je odlučeno da se ostavi samo 5 jutara nadarbinskog zemljišta. U svezi s tim, Biskupski ordinarijat uputio je župnika da Ministarstvu poljoprivrede i šumarstva podnese dvije žalbe, jednu u kojoj će tražiti zakonom predviđeni zemljišni maksimum od 17 jutara, te drugu u kojoj će tražiti zadržavanje patronatskog zemljišta, koje služi za uzdržavanje crkve i župskih zgrada.⁷² Iako nemamo pisane dokaze, župnik je vjerojatno poslušao naputak Biskupskog ordinarijata, budući je odlukom Okružne komisije, koja je uslijedila krajem ožujka 1946. godine, župi ostavljen zemljišni maksimum od 17 jut. 1451 čhv., a ne 5 jut. kako je bilo odlučeno na raspravi. Istom odlukom

⁶⁹ DAO, NOK Đakovo, kut. 241, ARIK u kotaru Đakovo, Fascikl: Crkveni posjedi, 18/1946.

⁷⁰ DAO, NOK Đakovo, kut. 241, ARIK u kotaru Đakovo, Fascikl: Crkveni posjedi, 42434-VII-38665-1946.

⁷¹ DAO, NOK Đakovo, kut. 241, ARIK u kotaru Đakovo, Fascikl: Crkveni posjedi, Zapisnik od 12. veljače 1946.

⁷² NAĐ, Fond BK, 404/1946.

župi je u korist zemljišnog fonda izvlašteno 104 jut. 1220 čhv.⁷³ Uslijedila je žalba župnika Mitrovića za izuzimanje neplodnog zemljišta iz dodijeljenog zemljišnog maksimuma, te žalba crkvenog odbora za ostavljanje patronatskog zemljišta u vlasništvu župe. Drugostupanjskom odlukom Ministarstva poljoprivrede i šumarstva prihvaćena je župnikova žalba te je u skladu s tim župi uz zemljišni maksimum ostavljeno i neplodno zemljište u površini od 5 jut. 533 čhv., a oduzeto zemljište smanjeno je na 99 jut. 687 čhv. Što se tiče žalbe crkvenog odbora u vezi patronatskog zemljišta, ona je odbijena uz obrazloženje: „Budući da se po propisu § 3. sl. c/ Zakona svi crkveni propisi ekspropriiraju osim površine koja se ostavlja pojedinoj bogomolji /crkvi/, samostanu i crkvenoj vlasti po § 19. Zakona, a kako patronatska otkupnina nije nijedna od navedenih ustanova, to njezina površina potpada pod eksproprijaciju...”⁷⁴

TRNAVA

Odlukom Okružne komisije za agrarnu reformu i kolonizaciju u Slavonском Brodu župi u Trnavi ostavljeno je 16 jut. 1077 čhv. obradivog zemljišta te 1465 čhv. neplodne zemlje, a u svrhe zemljišnog fonda izvlašćuje se 65 jut. 798 čhv. zemljišta.⁷⁵ Nakon toga upravitelj župe Franjo Štamberger uputio je molbu u kojoj je zatražio da se župi vrati izuzeti voćnjak u površini od 1 jut. 310 čhv., budući se nalazi u neposrednoj blizini župske kuće i predstavlja sastavni dio potkućnice, a da se umjesto njega izvlasti drugi voćnjak u površini od 1 jut. 691 čhv.⁷⁶ Komisija je molbu uvažila te je u skladu s tom promjenom župi ostavljeno 16 jut. 696 čhv. obradivog zemljišta, neplodno zemljište nije mijenjano, a u korist zemljišnog fonda izvlašteno je 65 jut. 1179 čhv.⁷⁷ Međutim tijekom 1947. godine došlo je do novih promjena oko utvrđenja objekata agrarne reforme u trnavačkoj župi. Naime, na prijedlog Kotarske komisije u Đakovu u rujnu 1947. Okružna komisija donijela je preinaku svoje prve odluke iz ožujka 1946., kojom je došlo do izuzimanje ranije oduzete čestice (1 jut. 1150 čhv.) za koju je utvrđeno da nije u posjedu župe, a u zamjenu za nju u korist zemljišnog fonda izvlaštena je druga čestica u površini od 1 jut.

⁷³ DAO, NOK Đakovo, kut. 241, ARIK u kotaru Đakovo, Fascikl: Crkveni posjedi, 1343/1946.

⁷⁴ DAO, NOK Đakovo, kut. 241, ARIK u kotaru Đakovo, Fascikl: Crkveni posjedi, 136/46; 49.438-VII-44.473-1946.

⁷⁵ DAO, NOK Đakovo, kut. 241, ARIK u kotaru Đakovo, Fascikl: Crkveni posjedi, 620/1946.

⁷⁶ DAO, NOK Đakovo, kut. 241, ARIK u kotaru Đakovo, Fascikl: Crkveni posjedi, 71/1946.

⁷⁷ DAO, NOK Đakovo, kut. 241, ARIK u kotaru Đakovo, Fascikl: Crkveni posjedi, 3363/1946.

410 čhv. U skladu s novom odlukom, površina zemljišta izvlaštenog u svrhe agrarne reforme smanjena je na 65 jut. 439 čhv.⁷⁸

VRBICA

Rasprava o utvrđivanju objekata agrarne reforme održana je 12. veljače 1946. godine u Semeljima, na kojoj je u ime župe sudjelovalo vrbički župnik Ivan Marković. Većina agrarnih interesenata zalaže se za oduzimanje cjelokupnog župnog posjeda, uz obrazloženje kako župniku ne treba ostaviti ništa „jer je plaćen za svoj rad“, dok samo rijetki napominju da se župi treba ostaviti zakonski maksimum. Na kraju su se svi složili da se župi treba ostaviti samo 5 jutara.⁷⁹ Odlukom Okružne komisije u Slavonskom Brodu od 31. ožujka iste godine župi je ostavljeno 17 jut. 603 čhv., dok je u korist zemljišnog fonda izvlašteno 50 jut. 1072 čhv. oranica.⁸⁰ Budući je ovom odlukom Okružne komisije neplodno zemljište uračunato u dodijeljeni zemljišni maksimum, što je bilo protivno Zakonu o agrarnoj reformi i kolonizaciji, najvjerojatnije je uslijedila žalba, kako su to činili gotovo svi župnici u takvim slučajevima. No, kako nemamo pisanih podataka o tome, možemo samo pretpostaviti da je drugostupanjskom odlukom neplodno zemljište izuzeto iz maksimuma i posebno ostavljeno u vlasništvo župe, što bi također proporcionalno umanjilo i površinu izvlaštenog zemljišta. Vjerojatnost postojanja drugostupanjske odluke potvrđuje i dopis župnika Markovića upućen Biskupskom ordinarijatu početkom 1949. u kojem župnik izvještava kako je župi nakon agrarne reforme ostalo 17 jut. 847. čhv., dakle nešto više od površine naznačene u odluci Okružne komisije.⁸¹ Do navedenog odstupanja zasigurno je došlo preraspodjelom zemljišta u drugostupanjskoj odluci, jer se umjesto izuzetog neplodnog zemljišta razlika morala nadoknaditi vraćanjem dijela zemljišta oduzetog u korist zemljišnog fonda, koje je površinom približno odgovaralo površini neplodnog zemljišta. Kako često nije bilo moguće u potpunosti uskladiti površinu vraćenog zemljišta s površinom neplodnog zemljišta, nastajale su manje razlike, koje su se očitovale u konačnoj površini ostavljenog zemljišnog maksimuma, što je vjerojatno i ovdje slučaj.

⁷⁸ DAO, NOK Đakovo, kut. 241, ARIK u kotaru Đakovo, Fascikl: Crkveni posjedi, 2298/1947.

⁷⁹ DAO, NOK Đakovo, kut. 241, ARIK u kotaru Đakovo, Fascikl: Crkveni posjedi, Zapisnik od 12. veljače 1946.

⁸⁰ DAO, NOK Đakovo, kut. 241, ARIK u kotaru Đakovo, Fascikl: Crkveni posjedi, 1336/1946.

⁸¹ NAĐ, Fond BK, 239/1949.

Tablica 1. *Pregled agrarnom reformom oduzetog i ostavljenog zemljišta u crkvenim posjedima na području Đakovačkog dekanata.*

Crkveni posjed	Ukupna površina (jutri i četvorni hvati)		Ostavljeni crkveni maksimum (jutri i četvorni hvati)		Ostavljeno neplodne zemlje (jutri i četvorni hvati)		Ekspropirano u zemljišni fond (jutri i četvorni hvati)		Ekspropirano u zemljišni fond (%) - približna vrijednost
Stolna crkva u Đakovu	236	24	52	211	1	289	182	1124	77%
Đakovačka biskupija	23356	722	104	422	21	751	23230	1149	99%
Bogoslovno sjemenište	280	114	-	-	-	-	280	114	100%
Dječjačko sjemenište	408	1470	-	-	2	1374	406	96	99%
Kongreg. sestara Sv. Križa	130	403,3	18	603	3	1437	107	1484,3	82%
Ukupno	24411	1133,3	174	1236	29	651	24207	767,3	99%

Tablica 2. *Pregled agrarnom reformom oduzetog i ostavljenog zemljišta župama Đakovačkog dekanata.*

Župa	Ukupna površina (jutri i četvorni hvati)		Ostavljeni crkveni maksimum (jutri i četvorni hvati)		Ostavljeno neplodne zemlje (jutri i četvorni hvati)		Ekspropirano u zemljišni fond (jutri i četvorni hvati)		Ekspropirano u zemljišni fond (%) - približna vrijednost
Drenje	88	1043	17	831	5	210	66	2	75%
Đakovo	70	805	17	516	2	370	50	1519	71%
Gorjani	106	1524	17	603	2	738	87	183	82%
Levanjska Varoš	76	812	17	604	1	765	57	1043	75%
Piškorevci	80	639	21	1357 ³²	-	-	58	882	72%
Punitovci	102	84	17	603	-	730	84	351	82%
Semeljci	122	1071	17	1451	5	533	99	687	81%
Trnava	82	1000	16	696	-	1465	65	439	79%
Vrbica	68	75	17	847 ³³	2-4	-	46-48	-	70%
Ukupno	798	653	160	1108	21³⁴	-	616³⁵	-	77%

³² U izraženi crkveni maksimum uračunato je i neplodno zemljište.³³ Podatak iz župnikova izvješća iz 1949. (NAĐ, Fond BK, 239/1949.) Točne površine neplodnog i oduzetog zemljišta nisam u mogućnosti utvrditi iz razloga navedenih u gornjem tekstu.³⁴ Približna vrijednost.³⁵ Približna vrijednost.

Kako je vidljivo iz tabličnih prikaza, prigodom provedbe agrarne reforme na posjedima Katoličke crkve koji su se nalazili na području Đakovačkog dekanata, agrarnom reformom obuhvaćeno je 798 j. 653 čhv. župnog zemljišta i 24411 j. 1133,3 čhv. ostalih crkvenih posjeda na tom području. Od toga je župama ostavljeno 160 j. 1108 čhv. obradivog zemljišta i oko 21 j. neplodnog zemljišta, dok je ostalim crkvenim ustanovama ostavljeno 174 j. 1236 čhv. obradivog i 29 j. 651 čhv. neplodnog zemljišta. Za potrebe zemljišnog fonda agrarne reforme i kolonizacije oduzeto je oko 616 j. župnog zemljišta ili 77% te 24207 j. 767,3 čhv. ostalih crkvenih posjeda ili 99%, od čega se najveći dio odnosio na posjed Biskupije.

Zaključak

Nakon završetka Drugog svjetskog rata komunističke su vlasti vrlo brzo krenule s rješavanjem vlasničkih odnosa i podjelom zemlje onima koji ju obrađuju, seljacima. S tim je ciljem 23. kolovoza 1945. donesen Savezni zakon o agrarnoj reformi i kolonizaciji, a 24. studenog te godine donesen je i odgovarajući zakon za područje Federalne Hrvatske. Budući je zakon bio iznimno oštar prema crkvenim posjedima i predviđao je oduzimanje zemlje iznad 10 ha, njegovo je donošenje dodatno zaoštrilo odnose između Katoličke crkve i države.

U teškim poratnim vremenima, kada je Katolička crkva kao i većina stanovništva živjela u izuzetno teškim materijalnim uvjetima, agrarna reforma bila je dodatni udarac od kojeg se Crkva dugo nije mogla oporaviti. Kao i u cijeloj zemlji, tako je i na području Đakovačkog dekanata Katolička crkva ostala bez većine najkvalitetnijeg zemljišta koje je bilo obuhvaćeno agrarnom reformom i koje je, do tada, predstavljalo glavni izvor prihoda potrebnog za uzdržavanje klera te crkvenih ustanova i organizacija. Pretpostavka kako će oduzimanjem materijalne osnove onemogućiti Katoličku crkvu u njenom nastojanju da se i dalje zadrži kao ideološko-moralna okosnica društva za komunističke je vlasti predstavljala glavni poticaj za donošenje većine zakona, pa tako i Zakona o agrarnoj reformi i kolonizaciji, kojima se zadiralo u crkveno vlasništvo i oduzimalo njene glavne izvore prihoda, pri čemu se nije vodilo računa o zakonito stečenim nekretninama, kao ni pravnoj posebitosti Katoličke crkve kao vjerske i obrazovno-karitativne ustanove. Prosvjede predstavnika Katoličke crkve zbog nepravedne primjene zakona komunističke su vlasti odbijale, ističući kako njihova provedba, posebice u slučaju agrarne reforme, predstavlja jednu od demokratskih osnova Jugoslavije, koja se provodi isključivo u korist naroda. Nastojanja komunističkog režima da pokuša zaštiti imovine neophodne za uzdržavanje svećenstva i crkvenih institucija prikažu kao očiti pokazatelj nedostatka solidarnosti Katoličke crkve prema ratom osiromašenoj zemlji i narodu ipak nisu imala željeni učinak,

jer je veliki dio katoličkih vjernika u zemlji, ali i inozemstvu, nesebično na sebe preuzeo teret materijalnog uzdržavanja Crkve, čiji su prilazi omogućili stabilizaciju materijalnih prilika tijekom 60-tih godina.

Summary

LAND REFORM ENFORCEMENT ON ECCLESIASTICAL ESTATES IN THE ĐAKOVO DEANERY 1945-1948

This paper gives a review of the process of the enforcement of the Land Reform and Colonisation Law on the parish estates and lands of other ecclesiastical institutions in the Đakovo Deanery. The introductory part of this work presents the legislation at a federal level and later in the Federal Republic of Croatia, i.e. the People's Republic of Croatia, as well as its principal regulations. The reaction of the Catholic Church to the law was extremely negative because it was extremely severe in relation to ecclesiastical estates and had the tendency to impoverish the Catholic Church and weaken its influence on society. Further, the relation of Bishop Antun Akšamović to the communist government is described in brief, as well as his attitude to the Land Reform and Colonisation Law and his mediating role in securing a more favourable position for the Diocese during implementation of the law. The central section of this work describes the implementation of land reform in estates of nine parishes of the Đakovo Deanery, in estates of the diocese and the estate of the Congregation of the Sisters of the Holy Cross in Đakovo. All numerical data are illustrated in tabular form at the end of the work.

After the end of World War II the communist government rapidly started to settle property relations and to allocate lands to those cultivating it, to the peasants. For this purpose the Federal Land Reform and Colonisation Law was enacted on August 23, 1945; on November 24 of that same year a corresponding law for the territory of Federal Croatia was passed. Since this law was overly severe to ecclesiastical property and the divestment of land above 10 ha was foreseen by that law, its enforcement further exacerbated the relations between the Catholic Church and the state.

During the hard post-war period, when the Catholic Church, like the majority of the population, was left in dire straits, the land reform dealt a heavy blow from which the Church could not recover for a long period of time. All over the country, including the territory of the Đakovo Deanery, the Catholic Church lost most of its high-quality lands, covered by the land reform, lands that had up to that time been the major source of income for the livelihood of the clergy as well as for church institutions and organizations. The main motive for the communist government to pass most of the laws, such as the Land Reform and Colonisation Law, was the assumption that

by being deprived of its material basis the Catholic Church would be frustrated in its intention to continue to be the ideological and moral basis of society. With these laws the communist government affected the Church property and deprived the Church of its main sources of income, paying attention neither to the legally acquired assets or the legal peculiarities of the Catholic Church as a religious, educational and charitable institution. The protests of the Catholic Church members about the unjust application of law were rejected by the communist government; it was said that the application of law, especially in the case of the land reform, represented one of the democratic bases of Yugoslavia, applied exclusively for the benefit of the people. The efforts made by the communist regime to present attempts at protecting the property necessary for the livelihood of the clergy and church institutions as clear indicators of the lack of solidarity of the Catholic Church with the people and country impoverished by war did not meet the desired effect because a great part of Catholic believers across the country and in foreign countries unselfishly assumed the burden for the material support of the Church. Their contributions enabled the stabilisation of material conditions during the 1960s.

Key words: Catholic Church, land reform, Bishop Antun Akšamović, Đakovo Deanery, People's Republic of Croatia

(Sažetak prevela: Mica Orban Kljajić)